

תמונות

מתוך

הנפש

פגועי נפש
משתמשים בצבעים
עזים בציורים

כמו לאדם בריא, וגם ללא חשש של "מה יגידו", או נסיון לרכוש כבוד ואהדה. הם הרבה יותר אמיתיים, בדרך כלל, מאיתנו ■ ח. ברוש היתה בתערוכת אמנות של פגועי נפש, שוחחה עם האמנים ועם הצוות המפעיל, ושבה נפעמת עד עמקי הנפש

תופעה יחודית:

**פגועי נפש חרדיים
מבעים את עצמם
באמצעות ציורים
מרהיבים.**

צילום: מרים צחי

ח. ברוש

השיחות אכן התנהלו. בתחילה היתה, אמנם, חשדנות מובנת כלפי, אך בעוד הנשים לשות את חומר העתיד להיות קערה נחמדת, הפכה האווירה לחיובית, מעניינת ונעימה. עד שעדנה נעצה עיניה ברשמקול הזעיר שלי. היא היתה הראשונה ששמה לב אליו. היא הביטה בו, וזמן רב לא הסירה את מבטה. הרגשתי רע. אבל עדנה היתה מנומסת, כמו חברותיה

צעדים נבוכים ורגשות מבובלים הוליכוני משערי מתנ"ס רוממה אל חדר הפעילות של החוג לאמנות לפגועי נפש. העברתי מבט על פני החדר: חלו, הצגתי עצמי בפני המורה רותי, הוצאתי או: זטייפ הזעיר שלי והנחתיו על השולחן. רציתי... ול שיחות ולהקליט את האוויר בירה במקום.

עצב וגם תקווה

אסתר הודיעה בקול עייף ובעיניים ממצמצות כי היא עייפה ומעדיפה לא ליצור. לבסוף ציירה ציור יפהפה, עיטרה אותו בכתובת: "תודה רבה לכל הצוות", ורצה אחרי לקומת המרתף - מקום התערוכה, להראות שהיא יכולה. בלהה, הבולטת בניקיון ובסדר, עבדה מעט ובהסתייגות. היא לא רצתה ללכלך את ידה, מה גם שהחומר מצמרר אותה.

גיננסה היתה ממושמעת ועבדה בשלווה. דליה נהנתה ממעשי ידה, התעניינה, ועבדה בחריצות. וכן הלאה.

המורה רותי נתנה הוראות. היו מי שהאירו, היו מי ששאלו, היו מי שהעירו אך היו גם שהצטרפו להתעורר.

כמעט כל השמות בדויים. לא כן ההתרשמות. היא קיימת ופועמת. החוג לאמנות לאוכלוסייה של פגועי נפש פעיל, ויש בו חיוניות רבה וחוויתיות. מגוון האפיונים הקיים בכל אוכלוסייה אנושית בריאה, קיים גם כאן.

יותר מכל כבשה את ליבי עדנה (במסגרת). רוכנת מעל יצירותיה עסוקה ומרוכזת.

"הסתכלי בעיניים שלי" - ביקשה - "מה את רואה?" - שאלה, והביטה לתוך עיני.

"מה אני רואה?" - עניתי בשאלה, חוששת להשיב.

"עצב! את רואה עצב! אבל יש לי גם תקווה!" - אמרה, וחיוכה לא מש מעל פניה, בדיוק כשם שהעצב לא מש מעיניה.

ראיתי את עדנה מנדבת רעיונות לביצוע. מעשירה את הקבוצה באמירות חכמות. מתקבלת בכבוד בין רעותיה, ובעצם, היתה זו היא שהפילה את מחיצות הזרות והמבוכה ביני לבין השאר.

בחורה נעימה, קרן שמה, באה גם היא וישבה בסמוך אלי. התעניינה במה שעתיד להיכתב בעיתון, וסיפרה כי האמנות עוזרת לה לבטא את מה שבליבה. החברות בקבוצה שמחו כולן שהעיתונות מתעניינת בהן ובאמנות המטיבה עם הנפש. הן מיהרו להציג בפני את יצירותיהן, ולספר עליהן. הן גאות בתערוכה שהתקיימה במתנ"ס, ושהיתה פתוחה לציבור הרחב. עוד יותר גאות הן בתערוכה שהתקיימה במשכן הכנסת, לפני כחצי שנה.

לחוג, והן השלימו עם העובדה שחדרתי לפרטיות שלהן, מבלי "להקיש תחילה על הדלת". אחר כך אמרה המורה רותי, כי טעינו. מן הראוי היה שייציגו אותי כעיתונאית, ושאודיע על רצוני להקליט את השיעור, אם אין התנגדות לכך. "הם אנשים עם זכויות כמו כל אוכלוסייה אחרת, וצריך לבקש רשות" אמרה.

היא צדקה, ואני מתנצלת מעל במה זו. העובדה שיש לאדם מגבלה או בעיה, גופנית או נפשית, אינה הופכת אותו לנחות דרגה.

ואן גוך - כמשל

יותר מפעם אחת הזכירו הנשים את הצייר ההולנדי המפורסם ואן גוך, כדוגמה. הוא נולד בשנת 1853 ומת בשנת 1890 (למני ינ). מגיל צעיר התקשה בקיום מגע חברתי, אך אישיותו היתה רגישה ואוהבת לאנושות. בנעוריו היה שוליה לסוחר אמנות. למד אמנות בבריסל שבבלגיה, ואחר כך עבר לצרפת. הקדיש את חייו לעזרה לזולת ולאמנות. תחילה צייר בצבעים כהים דמויות מגושמות, אחרי כן צייר בצבעים בהירים דמויות פחות נוקשות. תמיד התאים את סגנונו האמנותי לתהפוכות מיוגו הסוער.

ואן גוך ידוע היה כחולה נפש ופעם אף ניסה לפגוע פיזית בחברו הצייר. כעונש על מעשיו, הוא חתך לעצמו את אוזנו. חייו היו קשים ועצובים. איש לא העריך את יצירותיו

ורק תמונה אחת נמכרה בחייו. כיום נמכרים ב מחירים אסטרונומיים, והוא נחשב לאחד מגדולי הציירים.

ישבתי לציודן, ליד שולחן עבודה ארוך, ותהיתי: הנפש חולה? של מי? לא יכולתי להצביע על הוכחה כלשהי שמשוהו כאן לא בסדר. הן היו גלויות, חביבות ונעימות. כל כך מבקשות קרבה. ומדוע, בעצם, לא? מדוע לא נעניק להן קרבה? רעות? אחדות? ונקבל מהן כפי שהן עשויות לקבל מאתנו. וכפי שאומרת המורה רותי: "פעמים רבות אני חשה שאני מקבלת ומתעשרת מהן, ושלא אני היא הנותנת והמעשירה אותן".

כשעברתי ליד החדר של קבוצת הגברים קיבלתי את הרושם שהאווירה מיוחדת, טבעית, בלא מחיצות. משב של בדיחות, חיוכים ופרצי צחוק זרם החוצה. המקום מצטיין ברוח של יצירה ועבודה. בסימן של עזרה הדדית, אחווה והבנה לזולת. הדיבורים מתובלים במאמרי חז"ל ואפילו בתוכחה: "אתה גורם לחילול ה'!" - שמעתי מישהו אומר לחברו. "ראה איך הוא נראה עם הציציות המפוזרות בחוץ".

אחד מהמשתתפים בחוג הוא עופר כרמי, אומן בציור וגם מיטיב לנגן (לעיתים הוא מתיישב כאן בין חבריו ופורט על הפסנתר) אדם חכם, בעל מודעות עצמית, הדואג את דאגותיו ואת דאגות בני משפחתו.

"האמנות תורמת מאד לנפש ועוזרת לי להביע את רחשי הלב" - הוא אומר.

"האמנות תורמת מאד לנפש ועוזרת לי להביע את רחשי הלב" אמר עופר כרמי

אדם מזוקן, שפאותיו הארוכות מושחלות מאחורי אוזניו מחמיא לא.מ. אמיץ ומסביר למה הוא אוהב לקרוא את הסיפורים שלה: "יש בהם הבנה להלך רוחו של האדם" - הוא אומר. שעת היצירה תמה. התלמידים מתארגנים לקראת יציאה. מי לביתו, מי למשפחתו האומנת ומי להוסטל. הם נראים משוחררים, מרוצים ומסופקים, והם מצפים לשעת אמנות נוספת.

לא מחביאים את החולי

השואבה, וכולם רקדו ביחד. פגועי הנפש גם רקדו במעגל הפנימי כשכולם סביבם מתרגשים. היתה להם גם מקהלה, ורבים באו לשמוע אותה. שוב היתה התרגשות, ונוצרה אינטגרציה מסוימת, הזורמת מן התת-מודע, ותופסת את מקום במודע. כמו בתערוכת האמנים המשולבת שנערכה עתה לשתי האוכלוסיות: הבריאה והפגועה, וכולם תחת קורת גג אחת.

"בתערוכת האמנות ציינו לצד כל ציור (או יצירה אחרת) את שם היוצר. אך לא ציינו אם האדם חולה או בריא. לא רצינו להדביק סטיגמה ליצירות ולבעליהן. רצינו לשדר את מה שנכון: אתם מכובדים מספיק, והציבור מגיע לראות את היצירות שלכם, כמו שהוא בא לראות יצירות של אחרים. אנו גם איננו מעלימים את החולי שלכם ולא מחביאים אותו. אנו עושים לכם תערוכה, כי אתם ראויים לתערוכה! ובאים לראות אתכם, כי יש מה לראות."

"יש לנו מגוון קורסים, וכל אחד יכול לבחור לעצמו קורס כאוות נפשו. איש אינו כופה עליהם את לימוד האמנות. הבחירה החופשית חשובה מאד, כדי להוכיח כי אנו עוסקים באנשי ים רגילים, הגם שהם יודעים שיש להם בעיה. קשיים יש בכל אוכלוסייה. ההשתתפות בקורס ים כרוכה בתשלום, כדי לתת הערכה לפעילות, לכבד את החוג ואת הלומדים בו.

הפעילות במתנ"ס רוממה כוללת פעילויות נוספות לפגועי נפש והן: מקהלה, דרמה, יציאה לנופש, קייטנה לאמהות, פעילות לאוכלוסיית תסמונת דאון ולבתי ספר לבעלי פיגורים שונים, שגם ערכו אצלנו תערוכת צילום נהדרת."

"מה הוא פרויקט 'חלונות'? שאלתי את רבקה ורדי, מנהלת מרכז אמנות במתנ"ס רוממה.

"'חלונות' הוא פרויקט המתנהל במהלך השנה כולה, והתערוכה היא רק סיכום ותצוגה להווי חברתי וליצירות אמנות שנרקמו כאן בקרב אוכלוסיית פגועי הנפש. מאחורי הפרויקט עומדים מתנ"ס רוממה - המרכז הקהילתי ע"ש גרוס, עיריית ירושלים - האגף לאומניות, האגף לתרבות תורנית, אגף החברה, משרד הבריאות והחברה למתנ"סים הקשורה למחלקה לנכים. כולם חברו יחד למטרה זו, וכל אחד נותן את חלקו, אחד נותן את הפעילות השוטפת, אחר - את העובדת הסוציאלית או את הפנ האמנותי, וכולי. ביחד נוצרת כאן פעילות מקסימה, המועילה לאוכלוסייה המיוחדת הזו, וממילא מועילה גם לקרוביה.

"כל הזמן מעלים אנו על נס את הצורך להעמיד אוכלוסייה זו ברשות עצמה. עכשיו בא הפרויקט הזה ועשה צעד נכון בכיוון הרצוי. אוכלוסיית פגועי הנפש היתה סגורה עד לאחרונה בבית. עד שהחליטו בחברה למתנ"סים ובמשרד הבריאות לשלב אותם בתוך הקהילה. נכון שתמיד עזרו לחולי הנפש, אבל הלכו אליהם הביתה או שהגיעו אליהם להוסטל. החלטנו לעשות משהו שונה: להביא אותם אלינו, ולגרום להם להתחכך בקהילה. תחילה היססנו והתלבטנו: איך בכלל הם יתחככו בקהילה? איך בכלל יקרה שהם יקלטו בציבור? לא האמנו שתהיה לנו הצלחה כזו גדולה. והנה האוכלוסייה הבריאה מכבדת אותם, מבינה שיש אנשים מיר חדים המסתובבים בינינו. אירגנו שמחת בית

להעשיר את החיים

■ מה מטרת החוג לאמנות לפגועי נפש?

רותי, המורה לאמנות, משיבה: "יש לנו בקבוצה אנשים פגועי נפש במצב קשה יותר וקשה פחות. יש שהבעיה בנפש גובלת בפיגורים, ויש בעיות גם בנפשם של אינטליגנטיים וחכמים. אוכלוסייה זו היא מגוונת מאד. אבל כמו אנשים רבים מן הישוב שאנו חיים עמם בשכונה, ואיננו יודעים שיש להם בעיות בנפש, כך גם בקבוצה שלנו אין הבעיה שבנפש באה לביטוי כלפי חוץ. מאז אני עובדת עם האנשים לא התעניינתי בבעיות האישיים שלהם. אני מתייחסת אליהם כאל אנשים רגילים. התוצאות מדברות יפה בעד עצמן. אני חושבת שזו הגישה הנכונה והבריאה. הבעיות האישיים אינן הנושא המרכזי, שכן באנו הנה כדי ללמוד אמנות.

"היתה לנו פעם קבוצת בחורות בעלות פיגורים שונים, וביניהן אוטיסטיות" - מוסיפה רותי - "הן הגיעו בליווי מטפלת, אבל הן עשו את העבודות הכי מדהימות! אמנם לאחר שהייה ממושכת בצוותא אני מבינה את הבעיות, אבל פגיעה או קושי אינם פוגמים או סותרים את רמת האמנות. ההתעלמות מן הבעיות האישיים היא לטובת העניין, האנשים יודעים בעצמם את הבעיות שיש להם, וכשמסתפקים בהם, והם מרגיש ים בנוח, הם פותחים בעצמם בשיחה. אני מאזינה להם, איני מחטטת, אבל משתדלת לכוון ולעודד. אין זו קבוצה של תרפיה או טיפול, החוג לאמנות נועד ללימוד אמנות נטו, ואנו מקבלות תוצאות נפלאות. יש לנו בקבוצה אומנים ממש. קחי לדוגמה את עדנה ירון המשקיעה המון באמנות ובכישורים שלה היא יכולה להגיע עד לפתיחת

שהיא הרבה יותר בעלת ביטוי. היא נובעת מהתחושות, הרבה יותר מאשר מהשכל. אין להם מחיצות כמו לאדם בריא, ולכן הדברים הרבה יותר ראשוניים ואמיתיים. ללא עיבוד שכלי וללא חשש של מה יגידו, או בנסיון לרכוש כבוד ואהדה."

"האמנות שלהם" - מוסיפה רותי - "היא על רמה גבוהה יותר. וככל שהולכים רחוק יותר, והאנשים מנותקים יותר מן המציאות - רמת הביטוי שלהם גבוהה יותר. אפשר למצוא אותם כותבים בספונטניות על גבי הציור. הם יכולים פתאום להביע במילים והם לא חשים בושה."

"מישהי ציירה פעם משהו הדומה לקשקוש" - מספרת מיכל - "אבל היא כתבה שם: 'איך מציינים דמעות של שמחה?' כנראה, הרגישה תחושת שמחה בציור, וזה מה שבא לה לכתוב."

■ **נכון שיש כאן הבעת רגשות אמיתיים, אך האם זו אמנות טובה?**

"אמנות היא ביטוי הנפש" - מסבירה מיכל - "ואין כללים איך להביע נכון. ואיך צייר חולה נפש (במסגרת). הוא צייר גם כשהיה חולה מאד. רוב הזמן היה נתון בסערת נפש גדולה מאד. וציוריו נפלאים. סערותו היא שהוציאה את ציוריו הטובים, ציוריו כואבים וזועקים ואין להם מתחרים רבים. פגוע נפש אינו מוגבל שכלית. רבים מהם חכמים מאד. אפשר לשוחח עמם, ופעמים רבות לא לחוש שנפגש פגועה."

"שמעתי פעם פסיכולוגית קלינית במקצועה, שהיא פגועת נפש. היא דיברה על מחלות נפש ועל התמודדות אתן. היא סיפרה שהיא חולה בנפש, כמו שאדם חולה בסוכרת. יש לה מחלה, והיא מתפרצת פעם יותר ופעם פחות, אמרה. וכשהיא מרגישה מאד לא טוב היא נכנסת לאיש-פוז, מתאזנת ומשתחררת. אבל זה לא עושה אותה לטיפשה. למרות היותה פגועת נפש, היא חכמה מאד מאד."

"חולי נפש הוא מושג רחב מאד, וכך יש להתייחס אליו. לו היה הציבור סובלני יותר - היו רבים מן המוגדרים כחולי נפש, מאושרים יותר. לא היו מכניסים אותם למקום כל כך צר, שבו הם תקועים ואומללים."

עוצמה וסגנון ייחודי

"מזלם של פגועי נפש בני ימינו שהם חיים עימנו היום" - טוענת מיכל - "אילו חיו לפני 500 שנה, כשהסגנון האמנותי היה ריאלי ומוגדר לחלוטין, הם היו לגמרי בלתי נחשבים. האמנות המודרנית בימינו מאפשרת לכל אדם אפילו לקשקש, אבל זו אמנות בתנאים מסוימים. השאלה היא מה אדם חש לנוכח היצירה. האמנות של פגועי נפש אינה דייקנית, אבל היא מביעה המון, כמובן, יש ביניהם טובים יותר וטובים פחות."

■ **האם היית תולה בביתך ציור שלהם? - אני בוחנת את מיכל.**

"את הציור של חנה, למשל, ועוד הרבה אחרים, הייתי בהחלט תולה בסלון ביתי. היא ציירה פרח בצהוב חזק, חי מאד ויפה, אע"פ שהיא פגועת נפש בצורה קשה". מרים צחי שצילמה במצלמה דיגיטלית, צילמה גם דרך התחושות, היא ראתה ציורים רבים, והגם

תערוכה בגלריה! המטרה שלי היא לקדם אותה, לכוון ולהדריך אותה, כמו את שאר התלמידים". מיכל ואהובי מרכוזת אגף אוכלוסיות מיוחדות, הן מיוחדות באמת. דאגתן לאוכלוסייה המיוחדת כוללת שעות ארוכות של עבודה, דפים וקלסרים רבים של עידכונים ותוכניות, לב פתוח ומבין, ומעל הכל הדאגה לייצע את כל מי שיכול להיעזר במקום הזה.

"אנו עובדים עם קבוצה של פגועי נפש המסודרים בשעות הבוקר בעבודות שבלונית ומשממות, שתמורתן הן מקבלות שכר, אך אין בהן שום אפשרות לביטוי אישי", הן מסבירות את ההבדלים בין מקום עבודה למתנ"ס. "חיים מאד חד גוניים, עם כל ההערכה למקומות התעסוקה הללו, המאפשרים תעסוקה ורווח ושילוב בקהילה, אי אפשר להתעלם מן העובדה כי הידוק דפים זה לזה, או מילוי שקיות בפריט מסוים, במשך שעות וימים, הופכים את החיים למשמממים."

"החוגים שלנו נועדו להעשיר את החיים ולא פשר ביטוי אישי. בשום אופן לא התכוונו להועיד את המקום לטיפול או לתרפיה באמנות. התלמידים לומדים אמנות נטו. לא רק בציור אלא גם במקהלה, בדרמה וכו', והם יוצאים לבתי אבות מדי חודש, כדי להופיע בפני הזקנים. באופן כזה הם ממצים את כשרונותיהם, מבטאים את פנימיותם, ומרגישים את עצמם מסוגלים לתת ולתרום לקהילה, ולא רק להיות מן המקבלים."

"החיים של פגועי נפש קשים מאד. האמנות כה מיטיבה עמם, עד שאחת מהן התבטאה: בשבילי השעה וחצי של חוג אמנות זה לא לחשוב על כלום, וזה גורם לי ניתוק מכל הרעש שסביבי. המטרה שלנו היא בהחלט לגרום לאנשים הללו להגיע להישגים מכובדים באמנות. איננו עוסקים בתרפיה או בטיפול, אבל המטרה שלנו - לראותם לומדים, יוצרים ומסוגלים - מביאה אותם ממילא לרוגע ולסיפוק."

יצירות האמנות של חלק מן המציגים הופיעו בתערוכה במשכן הכנסת. כל ארגון העוסק באוכלוסייה חריגה הציג את יצירותיו. "מתוך 30 תמונות שנבחרו, היו לנו בתערוכה ארבע תמונות. וזה הרבה. התערוכה הוצגה כדי לייצג לובי שישפר את התנאים של האוכלוסיות החריגות. קמו ועדות והיו דיונים בנושא. עם סיום התערוכה, הגיעו נכבדי ציבור ודברו בפני האנשים שבמגזר המיוחד הזה. מובן שהיתה התרגשות גדולה, פתאום הגיעו בני האוכלוסייה הזו למקום שמסתכלים בהם כבאנשים המסוגלים והמוערכים."

"עדנה אף זכתה ליותר מכך, בקבלה מחמאה ממארגנת התערוכה. היא אמרה לה: 'את יודעת? ראש הממשלה נעצר כל יום ליד התמונה שלך ומבטי בה ארוכות'."

לתת ביטוי לתחושות

"אמנות טובה היא הבעת פנימיות האדם בהצלחה, בדרכים שונות. פגועי הנפש הם אנשים נפלאים עם המון פנימיות. וכאשר הם מביעים את הפנים, יש הרבה מה לראות" - אומרת מיכל מישרים, מרכזת אגף לאוכלוסייה מיוחדת - "האמנות שלהם נבדלת מאמנות אחרת, בזאת

"החוגים שלנו נועדו להעשיר את החיים ולאפשר ביטוי אישי"

"עם סיום התערוכה, הגיעו נכבדי ציבור ודברו בפני האנשים שבמגזר המיוחד הזה. מובן שהיתה התרגשות גדולה, פתאום הגיעו בני האוכלוסייה הזו למקום שמסתכלים בהם כבאנשים המסוגלים והמוערכים"